

Typy adverbíí v jazyce barokních textů a jejich vývoj

Autorka	Mgr. Markéta Klimešová
Vedoucí	Doc. PhDr. Marie Janečková, CSc.
Studijní program/obor	Filologie / Český jazyk
Pracoviště	Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Filozofická fakulta

Hodnocení práce

M. Klimešová předkládá disertační práci, jejímž cílem je podat přehled typů adverbíí v barokních textech, vysvětlit jejich význam a vývojové tendence a přispět tak k ucelenému pohledu na jazyk barokního období. Zvolila si tedy téma, které dosud nebylo soustavně zpracováno a které má na bohemistickém pracovišti v Českých Budějovicích dlouholetou tradici. Práce je založena na metodách excerpce, na klasifikaci adverbíí na bázi analogie, komparace a dedukce při kombinaci metod synchronních a diachronních.

V kapitole I. *Metodologická východiska* autorka stanovila cíl a stručně, ale přesně a srozumitelně charakterizuje a zdůvodňuje využití jednotlivých metod výzkumu, charakterizuje prameny pro excerpce a vyhledávání adverbíí: M. Klimešová se sice zabývá adverbii barokního období, ale přihlíží k jejich fungování i v současné češtině a ke změnám významu. Kapitola je sice stručná, ale pro potřeby dalšího postupu v disertační práci naprosto dostačující.

Rozsáhlejší je kapitola II. *Teoretická východiska*. V ní M. Klimešová prokázala nejen detailní znalost sekundární literatury a dostupných pramenů, ale také schopnost jejich kritického zhodnocení a výběru relevantních informací. Autorka sleduje pojetí adverbíí v mluvnických pracích z období baroka i v pracích z období pozdějších včetně těch, které byly vydány v posledních deseti letech. Detailní analýza pojetí adverbíí v českých mluvnických pracích je vhodně doplněna srovnáním s pojetím v angličtině, kterého pak M. Klimešová využívá i při analýze významů jednotlivých adverbíí v kapitolách III a IV. Připojena je pak důležitá dílčí kapitola o částicích, k nimž v historickém vývoji i v současné češtině adverbia přecházejí. Kapitola II je zpracována precizně, má promyšlenou logickou

strukturu a tvoří adekvátní východisko pro vlastní výzkum, jehož výsledky jsou zpracovány v kapitolách III a IV.

V kapitole III. *Adverbia v českém díle Jana Ámose Komenského* zaslouží ocenění jasně stanovená kritéria třídění a přehlednost: autorka začíná přehledem adverbíí, v němž dbá důsledně na uvádění všech variant, pak přechází k jednotlivým adverbíím a jejich významům. Zpravidla vychází od významu, který se v barokních textech uplatňuje nejčastěji a postupuje k významům uplatňovaným méně často, užívání adverbia v textech J. A. Komenského konfrontuje s užíváním v současné češtině. Zaměření na detaily nenarušuje základní logickou strukturu práce. M. Klimešová vychází ze základních slovotvorných vlastností adverbíí ve vztahu k slovotvorným vlastnostem fundujících adjektiv, z vysvětlení základních významových vlastností, odtud přechází k objasnění jednotlivostí a zvláštností, jako je např. vysvětlení různých významů adverbia *veřejně*, vývoj významu adverbia *strašlivě*, zajímavý výklad adverbia *měhoděk*. Dochází k závěru, že adverbia užívaná Komenským často buď zanikla, nebo změnila významy.

Promyšleně logicky strukturovaná je i kapitola IV. *Adverbia v dílech dalších barokních autorů*. Začíná opět přehledy adverbíí, klasifikovaných podle stejných kritérií jako adverbia v dílech J. A. Komenského, poté následují dílčí kapitoly zaměřené na jednotlivá adverbia, u nichž došlo k významovým posunům. M. Klimešová neopomíná nejen vztah k fundujícímu adjektivu, ale ani zprostředkovaný vztah ke slovům, od nichž jsou odvozena fundující adjektiva. Rozborem významů jednotlivých adverbíí ukazuje, že právě povaha tohoto vztahu často výrazně ovlivňuje význam adverbia, např. *časně*, *konečně*. Autorka zvažuje i vztahy významu a frekvence některých sledovaných adverbíí k žánru a stylu text, v nichž se často objevují: ukazuje např., jak adverbium *časně* ve významu „včas, zavčas“ nebo „brzy“ je frekventovaně užíváno ve zdroji *Knihy hospodářské*. U obou těchto adverbíí si M. Klimešová všímá významové rozmanitosti, která se do současné češtiny nedochovala, stejně jako u řady dalších: *notně*, *vlastně*, *ostatně*, *patrně*, *valně*, *příležitostě*, *hotově*, *nahotově*, *pohotově*. Sleduje jejich užití v konkrétních textech a všímá si, jsou-li významy vázány na spojení s výrazy jinými (se slovesy), zdůvodňuje případné nedochování adverbia do češtiny současné. Oceňuji zejména detailní analýzu významů adverbíí *vlastně*, *patrně*, *dokonal/dokonce* a dalších, zejména těch, která se do současné češtiny nedochovala, a také důsledné zachycení přechodu některých adverbíí do jiných slovnědruhových skupin.

V závěru práce autorka shrnuje výsledky analýzy adverbíí jejich rozčleněním do 4 typů podle zachování do současné češtiny a významových posunů: rozlišuje adverbia zachovaná v současné češtině bez změny významu, adverbia do současné češtiny

nedochovaná, podrobnější souhrnné hodnocení provádí u adverbii dochovaných v současné češtině s odlišnými významy ve srovnání s významy ve staré a barokní češtině a u výrazů adverbialního původu, které v češtině současné fungují převážně jako částice a jsou takto doložena i v češtině starší. Významové posuny jsou vysvětleny na několika příkladech.

Za přínosné považuji sestavení rejstříku adverbii, který usnadňuje rychlou orientaci v textu.

Dílčí připomínky:

Strana 36: Poznámka 24 (pod čarou): *-tebný* není koncovka, ale zakončení.

Strana 39: Uvedeno je několik dokladů s adverbii od adjektiv se sufixem *-avý*. Uvítala bych alespoň po jednom dokladu s adverbii od adjektiv se sufixem *-ivý/-livý*, popř. se zástupci dalšího typu adverbii: *očitě, bohatě*.

Strana 48: Je uvedeno, že u fundujících adjektiv zakončených *-telný* se toto zakončení chápe dnes jako celistvá přípona, ale že od původu jsou tato adjektiva derivována příponou *-ný* od substantiv se sufixem *-tel*. To by skutečně platilo pro citovaný doklad *spasitelně* ← *spasitelný* ← *spasitel*. Domnívám se však, že k dalším fundujícím adjektivům zakončeným na *-telný* bychom fundující substantivum s příponou *-tel* zřejmě nenašli.

Strana 49: K nestandardnímu tvoření adverbia *viditedlně*: domnívám se, že adverbium *viditedlně* je od adjektiva *viditedlný* tvořeno zcela standardně, nestandardně je tvořeno fundující adjektivum.

Otázky, náměty k diskusi při obhajobě:

Strana 42: Vedle dokladů s adverbii *písemně, psaně*, jejichž fundující slova jsou jednoznačná, jsou citovány doklady s adverbii *písebně/písebně*: jsou doložena i jejich fundující adjektiva?

Strana 49: U adverbii zakončených *-telně, -tedlně* je uvedeno, že se užívají nejen ve významu okolnosti vycházející ze zasaženosti dějem, ale také jako vyjádření okolnosti vyplývající z aktivní dějové vlastnosti: jsou jako vyjádření aktivní dějové vlastnosti užívána jejich fundující adjektiva (tj. zakončená *-telný/-tedlný*)?

Strana 50: Adverbia *spanile, ušlechtilé, zdvořile, zmužile* jsou fundována adjektivy zakončenými *-lý*; jsou v materiálu Komenského doložena i adverbia od adjektiv, která bychom dnes chápali jako odvozená od přičestí minulého dokonavých sloves?

Strana 59: Je možné slovotvorně vysvětlit vznik výrazů *lecjaks*, *ledajaks* a jejich význam v barokní češtině, popř. v češtině současné?

Závěr:

Předložená práce Mgr. Markéty Klimešové splňuje kritéria kladená na disertační práce v oboru Český jazyk.

Autorka prokázala schopnost samostatné vědecké práce v oboru.

Práce je psána kultivovanou češtinou respektující požadavky odborného stylu bez jazykových a stylizačních nedostatků.

Práci jednoznačně doporučuji k obhajobě jako podklad pro udělení titulu Ph.D.

PhDr. Ivana Kolářová, CSc.

Pedagogická fakulta Masarykovy univerzity

Oponentský posudek disertační práce Mgr. Markéty Klimešové

Typy adverbíí v jazyce barokních textů a jejich vývoj

Práce M. Klimešové úzce souvisí s badatelským týmem Jihočeské univerzity, který se pod vedením Marie Janečkové již dlouhodobě a soustavně věnuje baroknímu období českého jazyka. Předkládaná disertace sleduje nejen samotné toto období, ale i jeho návaznost na dobu následující až do nové češtiny.

Uvedená monografie má jasné a logické členění. Autorka nejdříve uvádí metodologická východiska, tj. metody a cíle, charakterizuje prameny a způsob jejich využití. K rozlišení na primární a sekundární prameny mám však jednu zásadní připomínku. I když slovník H. Rösela je pro její práci velmi důležitý, tedy pramen základní, nelze jej označit jako pramen primární. Slovníky obecně považujeme za prameny sekundární. Skutečnými primárními prameny jsou všechna ostatní uvedená díla barokních autorů, tj. legendy, kázání i praktické spisy.

Druhou kapitolu tvoří pečlivě zpracovaná teoretická východiska, která se týkají vymezení adverbíí a zejména jejich tvoření, jak je to zpracováno v novočeských mluvnicích, monografiích i jednotlivých studiích, jakož i v mluvnických pracích z období humanistického, barokního a obrozeneckého. Bylo by žádoucí promyslit ještě poslední partie, které se týkají významových změn a přechodu adverbíí ke spojkám a částicím. Samostatný oddíl týkající se částic se příliš podrobně částicemi zabývá a poněkud zaniká právě to, jak k nim některá adverbia přecházejí.

Vlastní přínos autorky k sledované problematice a zároveň těžiště její práce tkví ve 3. a 4. kapitole. Tyto dvě kapitoly jsou vlastně dvě relativně samostatné studie, odlišné výchozím materiálem i jeho zpracováním. 3. kapitola, jak je zřejmé z názvu Adverbia v českém díle Jana Amose Komenského, vychází z excerpce slovníku H. Rösela *Wörterbuch zu den tschechischen Schriften des. J. A. Comenius*, vydaného v r. 1983. Autorka tak sleduje adverbia deadjektivní, desubstantivní, adverbia ze základů zájmených i číselných. Jednotlivé slovníkové údaje vhodně komentuje a doplňuje poukazy z dalších zdrojů. To znamená, že přihlíží k jejich etymologii a sleduje jejich pojetí z hlediska staré i nové češtiny. V posledním odstavci této kapitoly dochází ke shrnutí vztahujícímu se k dalšímu vývoji. Doporučuji ještě na začátku uvést, že některá z adjektiv v díle J. A. Komenského zůstala beze změny, což je dobře zřejmé z rejstříku.

4. kapitola Adverbia v dílech dalších barokních autorů se zabývá dvěma nejčastějšími druhy adverbíí z hlediska jejich slovního utváření, jde o adverbia deadjektivní a adverbia vzniklá ze substantiv a jmenných tvarů adjektiv, u nichž výrazně převažují předložková spojení. Nejzajímavější a z hlediska zpracování nejnáročnější je třetí oddíl Významové posuny, vývoj

a funkce vybraných adverbíí. Jde nejen o posuny lexikálního významu, ale i posuny z hlediska příslušnosti slovnědruhové. Tato část je výběrová, svým výběrem zajímavá. Za užitečné považuji výrazněji uvést, ke které skupině předcházejícího výčtu patří. Stačilo by připojit v závorce údaje podle číselného řazení, např. *časně* (1.1.1), v *pravdě/vpravdě* (2.5.3) apod. Autorka se zabývá jejich vývojem, což znamená, že přihlíží k významům novočeským i aktuálně současným. Uvádí údaje nejen ze slovníků, ale také ze souboru synchronních psaných korpusů. Vedle těchto zdrojů bere v úvahu i časopiseckou publikaci týkající se jednotlivých adverbíí. Názory však nepřijímá pasivně, ale jak ukazuje na příkladu článku Jiřího Blažka, vhodně koriguje jeho závěry. Její hodnocení uvedených adverbíí včetně jejich vývojových změn je citlivé, lze s ním souhlasit. Na konci uvedené 4. části bych považovala za vhodné uvést stručné shrnutí, aby tak byly zřejmější celkové závěry, které se týkají obou dílčích studií.

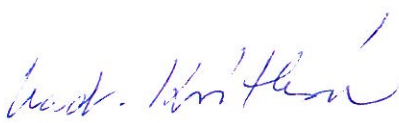
V celkovém závěru autorka shrnuje adverbia do čtyř skupin: 1. skupinu tvoří ta, jejichž významy se do současného jazyka výrazně nezměnily, do 2. skupiny řadí adverbia, která se do současné češtiny nedochovala – zajímavé je, že k nim patří zejména adverbia z díla J. A. Komenského. 3. skupina jsou dochovaná adverbia s různými významovými posuny, do 4. skupiny patří adverbia, která časem získávají funkce jiných slovních druhů. Právem autorka konstatuje, že svou zásluhou prací ukázala barokní období jako důležité stadiem ve vývoji češtiny a nelze je při hodnocení vývoje opomíjet.

Práce s literaturou je velmi solidní a důkladná. S potěšením mohu konstatovat, že autorka prokázala velký přehled o příslušné odborné literatuře, když do seznamu zařadila i kvalitní studii Jana Jahna Slovánské adverbium. K práci je náležitě připojen seznam užívaných mluvnic, novočeských i humanistických, barokních a obrozeneckých, jakož i elektronické databáze, korpusy, vysvětlení užívaných zkratek. Jako velmi důležitý se ukazuje i připojený rejstřík adverbíí.

Oceňuji pečlivou formální úpravu a jazykovou kultivovanost textu. Z tohoto hlediska mám pouze drobné připomínky. Především poměrně často se v práci užívá slovesný tvaru *hovoří* ve vztahu k psané odborné literatuře (s. 17, 21, 29, 36, 94, 122, např. slovník *hovoří*). Zkratově je označena mluvnice Marie Čechové a kol., někdy se projevuje tendence k hovorovosti, např. když nový odstavec začíná *A dostáváme se ...* s.131). Uvedené připomínky celkovou zásluhou prací neznehodnocují. Jsem přesvědčena, že po úpravách bude vhodná pro tisk.

Práce nesporně splňuje všechny požadavky kladené na doktorské disertace. Mohu doporučit, aby na základě obhajoby této práce byla Markétě Klimešové udělena vědecká hodnost Ph.D.

V Praze 30. dubna 2018

Doc. PhDr. Naděžda Kvítková, CSc.